

1. Bairakovskiy AI, Bazhan O.G. etc. Regional Studies in Ukraine: Current State and Prospects: Science. Collection of NAS of Ukraine. - K., 2003. - 213 p.
2. Kratcho MP Regional studies and tourism. - K.: High school, 1994. - 191 p.
3. Oboznii V.V. Local studies of the teacher: theoretical and organizational-practical aspects / Ed. prof. LP Wolf. - K.: View of the NPU them. MP Drahomanova, 2001. - 254 pp.
4. Oboznii V.V. Local studies in the system of teacher training: Author's abstract. dis Dr. Ped. Sciences: 13.00.04. - NPU them MP Drahomanov - 2002.- pp. 20-29.
5. Olexenko T.D., Lurina T.I., Molodchenko V.V. Study of native land in elementary school // Native school, 2006. №1. - P. 40-42.
6. Pangelov BP, Chernov B.O. Program-normative bases for the preparation of future teachers for tourist-local studies work in a comprehensive school // Culture and education of tourism specialists: current trends and forecasts: Material of the International Scientific and Practical Conference - K., 2005. - P. 617-621.
7. Petrovsky V.V., Radchenko L.O., Semenchenko V.I. History of Ukraine: Impartial view. - Kh., 2007. - 592 s.
8. Prus I.T. Local studies at school. - K.: Rad. School, 1984. - 110 p.
9. Rozsoha AP Regional Study Tourism as a Component of Geography Teachers Training at Higher Educational Institutions of Ukraine at the End of the Twenty-first Century // Humanitarian Bulletin of Pereyaslav-Khmelnytsky State Duma. Hryhoriy Skovoroda: Theoretical sciences. collection. - Kyiv: KIT, 2004. - P. 172-175.
10. Tronko P.T. Local studies in the revival of spirituality and culture. - Kyiv: Ridny kray, 1994. - 108 p.

УДК 37.035.6:745/749

Гулей О.В.

старший викладач кафедри історії,
теорії музики та художньої культури
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Губська О. О.

студентка ННІ культури і мистецтв
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

ДО ПИТАННЯ ПРО СИМВОЛІКУ ВИШИТИХ РУШНИКІВ

У статті розглядається сутність традиційних символів і системних знаків у вишивках українських рушників. На основі аналізу літературних джерел головною увагу приділено мотиву «Дерево Життя» як одному із основних символів орнаментики в декоративно-прикладному мистецтві України.

Ключові слова: декоративно-прикладне мистецтво, вишитий рушник, символіка, Дерево Життя.

Гулей О. В. Губская О. А. К вопросу о символике вышитых рушников.

В статье рассматривается сущность традиционных символов и системных знаков в вышивках украинских рушников. На основе анализа литературных источников главное внимание уделено мотиву «Дерево жизни» как одному из основных символов орнаментики в декоративно-прикладном искусстве Украины.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, вышитый рушник, символика, Дерево Жизни.

Guley O. V. Gubskaya O. A. To the question of the symbolism of embroidered towels.

The article considers the essence of traditional symbols and system signs in embroidery of Ukrainian towels. On the basis of the analysis of literary sources, the main attention is paid to the motive "Tree of Life" as one of the main symbols of ornamentation in the decorative and applied art of Ukraine.

Keywords: decorative and applied art, embroidered towel, symbolism, Tree of Life.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування мистецької освіти актуальність дослідження усіх різновидів традиційного декоративно-прикладного мистецтва є очевидною, адже неможливо будувати навчально-виховний процес сучасної школи без вивчення досвіду минулих поколінь.

Особливе місце серед вишиваних робіт займають рушники. На Україні рушникам завжди надавалось важливе образно-символічне значення. Вони – обов'язковий атрибут весільної обрядовості, рушники дарували старостам, перев'язували їх через плече, якщо на заручинах доходили до згоди. Такі рушники називалися «плечовими». Рушник завжди був символом гостинності: на ньому підносили хліб-сіль дорогим гостям. Під час будівництва хати на ньому підіймали сволоки, потім ці рушники дарували майстрам. На них приймали новонароджених і з ними проводжали людину в останню путь. Існували також і подарункові рушники, їх використовували в знак побажання щасливої дороги і найшвидшого повернення. Поряд із обрядовим призначенням рушники широко використовувались у побуті. Рушники вішали на кілок, від чого вони дістали назву «кілкові». Вишиті рушники – неодмінна окраса кожної селянської хати, їх вішали над іконами: «наобразники», «божнички».

Аналіз актуальних досліджень. У контексті вивчення історії вітчизняного мистецтва великий пласт займає традиційне декоративно-прикладне мистецтво. У цьому зв'язку велику увагу приділено науковцями дослідженню специфічних рис художньої ручної вишивки, зокрема закономірностям вишивки українських народних рушників. Так, в першу чергу необхідно назвати розвідки істориків мистецтвознавства Є. Антоновича

[1] і Я. Запаско [5]. Вважаємо за необхідне підкреслити великий внесок у дослідження народної вишивки Т. Кари-Васильєвої, без аналізу ґрунтовних праць якої в цій галузі не можливе проведення об'єктивного і всебічного дослідження семантики українських рушників [7; 8; 9; 10]. Регіональним особливостям створення вишитих рушників присвятила свою розвідку Л. Орел [13]. Особливості рушників Західних областей України висвітлювала Р. Захарчук-Чугай [6]. Основні знаки стародавніх українських вишивок описала Л. Грабовська [4]. На значенні українських рушників в світовому культурно-історичному просторі наголошувала науковець Л. Булгакова [3]. Матеріали і техніки, види швів, колористичні і композиційні прийоми створення вишитих рушників досліджували у своїх працях: О. Гасюк [2], С. Китова [11], Є. Литвинець [12], М. Степан [2], Г. Цибульова [14] та інші.

Мета статті: розглянути основні традиційні символи у вишивках українських рушників.

Виклад основного матеріалу. Впродовж віків рушникам надавалося важливе образно – символічне значення. Рушник – у свідомості українського народу наділявся широким спектром знакових властивостей і саме тому він являє собою значне непересічне явище духовної культури, будучи етнічним культурним символом України. Очевидно, у вітчизняному декоративному мистецтві немає іншої такої речі, яка концентрувала б у собі стільки різноманітних символічних значень. У вишивці рушників знайшли відображення орнаменти, пов'язані з образами добра, краси, захисту від усього злого на землі. Орнаменти вишивки рушників – це народна пам'ять про життєдайні сили землі та сонця.

За ствердженням С. Китової, вивчати семантику орнаментів, які вже багато століть прикрашають українські рушники, можна з трьох основних точок зору – екзотеричний, понятійно і езотерично [11].

Під екзотерикою розуміється вивчення символічного знака за особливостями його оригінальної форми, елементів, з яких він складається, тобто за всіма тими ознаками, які можемо спостерігати візуально.

Понятійне дослідження включає проникнення в суть ідеї, яку несе даний узор, його конкретний зміст і значення. У цьому випадку важливе значення мають назви мотивів або їх складових частин, які склалися за багато століть. Народ називав складні візерунки простими і зрозумілими словами, що пояснюють таємниці семантики орнаменту в доступній формі. Понятійний метод дозволяє отримувати багату інформацію про сакральний сенс вишитих орнаментів на українських рушниках [11].

Екзотеричні властивості орнаменту визначаються впливом на нас енергії або якоїсь сили, особливостями вібрацій, які створюють символічні знаки в духовних центрах кожної людини. Кожен символ вишивки може інтерпретуватися з деякими відмінностями, залежними від сприйняття людиною, її знаннями і почуттями. При цьому необхідно враховувати гармонійну рівновагу форми знака та його ідейного змісту, виразних і якісних характеристик [11].

Різнманітні сюжети вишивок українських рушників відрізняються своїм характером і композицією. Виділяють кілька основних елементів, які найбільш часто використовуються українками для вишивки обрядових рушників, зокрема: центральний елемент у вигляді восьмикінечної зірки, візерунка з восьми частин, хреста або ромба; сюжети з космогонічним змістом; рослинні, геометричні, антропоморфні, орнітоморфні мотиви тощо. Особливо часто на вишитих рушниках зустрічається головний символ української вишивки – Дерево Життя (Дерево, Дерево Роду, Вазон, Квітка). Цей знак втілює в собі весь Космос і його прояви. Виходячи корінням з глибин минулого, Дерево перетворюється в прямий і міцний стовбур, що втілює Всесвіт, і увінчаний високою пишною кроною, зверненою вгору, до неба. У Дереві втілено уявлення людей про нескінченність світу та життя, що знаходяться поза межами простору і не підкорюється плину часу. Дерево Життя об'єднує минуле з теперішнім і майбутнім. Тому цей образ умовно поділяють на три основні частини, з коренів Дерева, що відображають підземний світ, його стовбура, що символізує всі земні явища, і крони – знака небесних сил [8, 185].

Як правило, Дерево Життя вишивають з красивими квітами на гілках. Квіти вважаються символами людського життя, яке відбувається в даний час, бруньки використовують для позначення майбутніх нових поколінь, плоди показують справи людей, вчинені для блага Всесвіту. Поруч з Деревом, з двох сторін, нерідко розміщуються додаткові елементи. Зверху Дерево обов'язково має центральний елемент – квітку, яка символізує вогонь життя, негасимий, повний природної енергії, що підтримує нескінченне життя. Дерево Життя звичайно зображується у вишивках зростаючим з квіткового горщика – вазона. Вазон символізує культуру, в якій вкорінювалося і розвивалося Дерево Роду [3; 4; 13].

Важливе значення в побудові символу Древа Життя має семантика чисел. У більшості випадків кількість гілок Древа представлено непарним числом, оскільки Дерево вишивається симетричним, з однаковою кількістю гілок з двох сторін, і зверху є одна гілка для центральної квітки. Зрідка можна побачити на вишивці рушника Дерево з двома верхніми гілками. У зображенні Древа Життя не використовуються реально існуючі рослини та їх частини. Це образ, створений символічно, узагальнено. Нерідко орнаменти складаються з низки невеликих схематично зображених дерев, які відрізняються кольором, а іноді і розміром та конфігурацією. Такий орнамент вказує на давній культ дерев та рослин, який панував в старовину серед наших предків.

Кожна місцевість має свій яскраво виражений образ. Це – Наддніпрянщина, Полісся, Поділля, Карпати, Прикарпаття. Відмінності відобразилися у колориті, техніках виконання, типових для даної

місцевості, орнаментальних мотивах та композиційних рішеннях. Ґрунтовний аналіз особливостей вишивки різних регіонів України розробила Т. Кара-Васильєва.

До **Наддніпрянщини** відносяться райони, розташовані по середній течії Дніпра, за адміністративним поділом сюди відносяться: Київська, Полтавська, Чернігівська, Харківська, Сумська, Житомирська, Черкаська, Кіровоградська та Луганська області. У цьому етнографічному районі найбільшого розповсюдження набула полтавська вишивка. Ніжна, пастельна кольорова гама, різноманітність мотивів створюють враження святковості та вишуканості. Головний художній ефект заключається не в багатстві кольорових сполучень, а у вишуканості їх співвідношень, м'якості пастельних тонів. Відтінки голубого, охристого, зеленуватого, сірого та білого – улюблені вальори полтавської народної вишивки. Однією із найпоширеніших була вишивка «білим по білому», «біллю», яка створює рельєфний рисунок із світлотіньовим моделюванням. В залежності від спрямованості світла візерунок по різному відбиває світло, створюючи багату його гру.

З кінця ХІХ ст. починають застосовувати фабричні, фарбовані в яскраві кольори нитки – муліне. У вишивці починають домінувати контрастні кольоро-рові поєднання чорного та червоного.

У колористичному вирішенні полтавської вишивки часто застосовується поєднання теплих та холодних кольорів. Більші елементи орнаменту – розетки, ромби, трикутники вишиваються теплими відтінками, вони ніби виступають на перший план, а дрібні виконуються в холодних тонах і підкреслюють рельєфність узору.

У полтавській вишивці переважають геометричний, рослинно-геометризований та рослинний орнаменти. Улюблені мотиви: вітряки, калина, гарбузове листя, барвінок, терен, дубове листя, хміль, виноград тощо. Найбільш типовим мотивом є «гілка» та «ламане дерево». Характерною особливістю народної вишивки Полтавщини є велика кількість технік: до десяти-п'ятнадцяти видів в одному виробі. Геометричний орнамент відрізняється не стільки кількістю фігур, скільки різноманітністю їх виконання. Іноді одні і ті ж мотиви виконуються у різних техніках. Найбільш типовою технікою Полтавщини є *лічильна гладь* – *лиштва*, яка поєднується з мережками та різними видами ажурних лічильних технік – *вирізуванням*, *виколованням*, *солов'їними вічками*, *довбанкою* та іншими. Із мережок найбільшого розповсюдження набули *ляхівка*, *мережка з настилом та прутиком через чисницю*, *ляхівка з настилом*, *затяганка*. В чоловічих та жіночих сорочках, блузах домінуючим залишається червоний колір, який на Полтавщині підкреслений «*обводкою*» – чорною графічною лінією.

У вишивці Київщини типовим є контрастне поєднання білого поля сорочки з червоно-чорним рисунком; найбільш улюблена композиція у вигляді суцільної сітки орнаменту. Популярна *коса лічильна гладь*, стібки якої лягають під кутом 45° до ниток основи і піткання тканини.

Варто зазначити, що існують рослини, особливо шановані в давнину, які зустрічаються в орнаменті рушникової вишивки, і їх можна легко впізнати. До них відносяться виноград, гілки та інші частини дуба, квіти лілії та деякі інші рослини. Їх часто вишивають не тільки на рушниках, але використовують і для прикраси вишиванок [11, 3]. Рушники Центральної та Північно-Східної України, як правило, вишивалися техніками вільного малюнка. До них належать «рушниковий» і «тамбурний» шви, «полтавська» та «художня» гладь. Ці шви виконуються не за рахунком ниток на тканині, а за попередньо нанесеним на полотно малюнком, який потім вишивається. Контур малюнка обводиться «стебловим швом», а площини зображення пелюсток, листя, птахів вишивають «рушниковим заповненням». Це невеликі різноманітні квадратики, прямокутники, розміщені в шаховому порядку. Вони дістали в народі назви: «бігунець», «драбинка», «насіпочка», «прикріп», «шахматка» тощо [1; 2; 5; 6; 13]. Усі ці заповнення утворюють чергування вертикальних смуг, хвилястих ліній, штрихів різної густоти, площин різного наповнення кольором – усе це створює враження динаміки внутрішнього руху.

Висновки. Дане дослідження не претендує на вичерпне висвітлення проблеми створення традиційних українських рушників, перспективами подальших пошуків є значення народного мистецтва у вихованні учнів сучасної загальноосвітньої школи. Вважаємо, що вивчення історії розвитку українського декоративного мистецтва, зокрема, народної вишивки різних регіонів України сприятиме формуванню у дітей та молоді національного самовизначення та самоідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є.А. Антонович, Р.В. Захарчук-Чугай, М.С. Станкевич М.С. – Львів, 1993. – 272 с.
2. Гасюк О. Художнє вишивання / О. Гасюк, М. Степан. – Київ, 1982. – 238 с.
3. Булгакова Л.П. Украинский рушник в контексте культурного наследия славян / Л.П. Булгакова // Рушник у прастори и часе. – Мінськ, 2000. – С. 27-30
4. Грабовська Л. Знаки 155 стародавніх українських вишивок/ Л. Грабовська. – Київ, 1992. – 72 с.
5. Запаско Я. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва / Я. Запаско. – Львів, 1969. – 192 с.
6. Захарчук-Чугай Р. Українська народна вишивка. Західні області УРСР / Р. Захарчук-Чугай. – Київ, 1988. 192 с.
7. Кара-Васильєва Т. Українська народна вишивка / Т. Кара-Васильєва. – Київ, 2005. – 160 с.
8. Кара-Васильєва Т. Декоративно-прикладне мистецтво України : ХХ століття / Т. Кара-Васильєва. – Київ, 2005. – 276 с.

9. Кара-Васильєва Т.В. Рушник – символ України / Т. Кара-Васильєва // Рушник, символ, образ, знак. – Глухів, 2004. – С. 4-8.
10. Кара-Васильєва Т. Українська вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Чорноморець. – Київ, 2002. – 160 с.
11. Китова С. Полотняний літопис України: семантика орнаменту українського рушника / С. Китова. – Черкаси, 2003. – 223 с.
12. Литвинець Є.М. Українське народне мистецтво. Вишивання і нанизання / Є.М. Литвинець. – Київ, 2004. – 148 с.
13. Орел Л. Українські рушники / Л. Орел. – Львів : Кальварія, 2003. – 230 с.
14. Цибульова Г. Ручне вишивання / Г. Цибульова, Г. Гаврилова. – Київ : Техніка, 1982. – 55 с.

REFERENCES

1. Antonovich Ye.A. Decorative Arts / Ye.A. Antonovich, RV Zakharchuk-Chugai, M.E. Stankevich ME - Lviv, 1993. - 272 pp.
2. Gasyuk O. Artistic embroidery / O. Gasyuk, M. Stepan. - Kiev, 1982. - 238 p.
3. Bulgakova L.P. Ukrainian towel in the context of the Slavic cultural heritage / L.P. Bulgakov // The towel at the prehistoric and hour. - Minsk, 2000. - P. 27-30
4. Grabovska L. Signs of 155 ancient Ukrainian embroideries / L. Grabovska. - Kyiv, 1992. - 72 p.
5. Zapasko I. Essays on the history of Ukrainian arts and crafts / Y. Zapasko. - Lviv, 1969. - 192 p.
6. Zaharchuk-Chugai R. Ukrainian folk embroidery. Western regions of the Ukrainian SSR / R. Zakharchuk-Chugai. - Kyiv, 1988. 192 p.
7. Kara-Vasilyeva T. Ukrainian folk embroidery / T. Kara-Vasileva. - Kiev, 2005. - 160 p.
8. Kara-Vasileva T. Decorative-applied art of Ukraine: XX century / T. Kara-Vasileva. - Kiev, 2005. - 276 p.
9. Kara-Vasileva T.V. Towel is a symbol of Ukraine / T. Kara-Vasileva // Towel, symbol, image, sign. - Glukhov, 2004. - P. 4-8.
10. Kara-Vasilev T. Ukrainian embroidery / T. Kara-Vasileva, A. Chernomorets. - Kyiv, 2002. -160 p.
11. Kitov S. Polotnyany chronicle of Ukraine: semantics of the ornament of the Ukrainian towel / S. Kitov. - Cherkasy, 2003. - 223 p
12. Litvinets Y.M. Ukrainian folk art. Embroidery and embroidery / E.M. Litvinets - Kiev, 2004. - 148 p.
13. Eagle L. Ukrainian towels / L. Orel. - Lviv: Calvary, 2003. - 230 p.
14. Tsybulova G. Hand embroidery / G. Tsybulova, G. Gavrilova. - Kyiv: Technics, 1982. - 55 p.

УДК 37.035.6:745/749

Гулей О.В.

старший викладач кафедри історії,
теорії музики та художньої культури
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Василюк В.Р.

магістрант ННІ культури і мистецтв
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

З ІСТОРІЇ ПОБУТУВАННЯ ДЕРЕВ'ЯНИХ ВИРОБІВ НА УКРАЇНІ

Статтю присвячено історії розвитку ручного художнього традиційного деревообробного промислу в Україні. Головна увага приділена особливості різьблення по дереву – одному із найпопулярніших видів художньої обробки деревини. Зроблено висновок стосовно того, що вивчення історії художньої обробки дерева сприятиме вдосконаленню як навчального, так і виховного аспекту сучасної мистецької освіти в Україні.

Ключові слова: художня обробка деревини, традиційні ремесла, декоративно-прикладне мистецтво.

Гулей О.В., Василюк В.Р. Из истории существования деревянных изделий на Украине.

Статья посвящена истории развития ручного художественного традиционного деревообрабатывающего промысла в Украине. Главное внимание уделено особенностям резьбы по дереву – одному из самых популярных видов художественной обработки древесины. Сделан вывод о том, что изучение истории художественной обработки дерева будет способствовать совершенствованию как учебного, так и воспитательного аспекта современного художественного образования в Украине.

Ключевые слова: художественная обработка дерева, традиционные ремесла, декоративно-прикладное искусство.

Guley O.V., Vasilets V.R. From the history of the existence of wooden products in Ukraine.

The article is devoted to the history of the development of manual artistic traditional wood-processing industry in Ukraine. The main attention is paid to the features of carving wood - one of the most popular types of wood processing. The conclusion is made that the study of the history of wood processing will contribute to the improvement of both the educational and educational aspects of contemporary art education in Ukraine.

Keywords: artistic processing of wood, traditional crafts, arts and crafts.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. На нинішньому етапі відродження національної культури й мистецької освіти актуальним питанням постає дослідження традиційних художніх вітчизняних промислів, важливе місце серед яких займає художня обробка деревини, що конче потребує поглибленого вивчення в контексті становлення і розвитку декоративно-прикладного мистецтва України.